

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 16 (Haziran/June 2024), s. 265-278.

Geliş Tarihi-Received: 01.05.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 21.05.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1476357

Yunus Emre Dîvanı'ndaki Hayvan Bilimsel (Zoolojik) Terimler

Animal Scientific (Zoological) Terms in Yunus Emre Dîvan

Hamza HAVUZ*

Öz

Yunus Emre'nin Türk ve dünya toplumlarında özel bir yeri vardır. Yüzyıllar öncesinde yaşamış olan birinin günümüzle bu denli güçlü bağlar kurabilmesi, bilişsel algısının çağ aşabilecek şekilde evrensel bir insan tipolojisine dayanıyor olmasıyla açıklanabilir. Eserlerindeki değerler bugün hâlâ sosyoloji, felsefe, psikoloji ve dil bilimi gibi alan çalışmalarına konu olmakta ve ilgili noktalarda katkı sağlayıcı ve dolayısıyla da belirleyici bir rol oynamaktadır. Eserleri üzerinde yürütülen dil bilimsel çalışmaların dayanağı, onun Türk dilini titizlikle işlemiş, ait olduğu toplumun duygu ve düşünce dünyasını yansıtan tözel bir yaklaşım benimsemiş olmasıyla yakından ilişkilidir. Türkoloji kürsüsündeki dil bilimsel çalışmaların bir kısmını 'terim sorunları ve terim yapma yolları' oluşturmaktadır. Konu üzerindeki çeşitli yaklaşım ve tartışmalar bugün hâlâ canlılığını korumaktadır. Değişen ve sürekli olarak gelişim içinde olan bilim, sanat ve teknoloji alanlarındaki büyüme, ifade edilen çalışmalarının sürerliğini zorunlu kılmaktadır. Bu noktada çalışmanın ana kapsamı, yazarın XIII-XIV. yüzyıl olarak tarihlendirilen eserindeki hayvan bilimi (zooloji) alanına özgü olan terimlerin fişlenmesi ve 'köken bilgisi, gösterge-anlam ve kuruluş' ilişkilerinin incelenmesi üzerine kuruludur. İfade edilen yaklaşım Türk dilinin doğal terim yapma yollarının anlaşılmasına katkı sağlayarak benzer yaklaşımın yürütülmüş ve yürütülecek olan diğer araştırmalarla birlikte günümüz terim sorunlarının çözümüne ilişkin farklı bakış açıları sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, dil bilimi, terim, hayvan bilimi, zooloji.

Abstract

Yunus Emre has a special place in Turkish and world societies. The fact that a person who lived centuries ago can establish such strong ties with today can be explained by the fact that his cognitive perception is based on a universal human typology that can transcend ages. The values in his works are still the subject of studies in sociology, philosophy, psychology and linguistics and play a contributory and therefore decisive role in these fields. The basis of the linguistic studies carried out on his works is closely related to the fact that he meticulously processed the Turkish language and adopted a substantial approach that reflects the world of emotion and thought of the society to which he belongs. One of the linguistic studies in the Turkology department is 'problems of terminology and ways of making terms'. Various approaches and discussions on the subject are still alive today. The growth in the fields of

* Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: hamzahavuz55@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6957-151X.

science, art and technology, which are changing and constantly evolving, necessitates the continuity of the aforementioned studies. At this point, the main scope of the study is based on the identification of terms specific to the field of zoology in the author's work, which is dated as XIII-XIV century, and the examination of the relations of 'etymology, sign-meaning and organization'. This approach will contribute to the understanding of the natural ways of term-making in the Turkish language, and together with other studies that have been conducted and will be conducted with a similar approach, it will offer different perspectives on the solution of today's term problems.

Keywords: Yunus Emre, linguistics, term, animal science, zoology.

1. Giriş

Gölpınarlı, Yunus Emre'nin Türk halkı ve edebiyatı için arz ettiği önemi; "Bir yandan halka halk diliyle hitap edişi, insani görüşü, beşerî duyusu, insanı ve insanlığı kucaklayışı bakımından, bir yandan buluşlarındaki, duyularındaki, tek sözle sanatındaki eşsizliği bakımından yüzyıllar boyunca hüküm sürmüş, adını unutturmamış, bugünse, büsbütün benimsenmiş, gerçek ve tek şairimizdir dersek, mübalağa etmiş olmayız." (2009, s. 50) şeklinde ifade etmektedir. Yunus Emre'nin "halk vezni ve halk dili ile halkın zevkine göre" şiirlerini kaleme almış olması sebebiyle, şiirlerinin bir tür taklit ve yapmacık olduğunu düşünen tezkirecilerin aksine "edebiyatımızın en tetkike değer bir siması" olarak görülmektedir (Köprülü, 2013, s. 267). Yunus Emre'nin dili kullanma anlayışına ilişkin yapılan bir başka değerlendirmede, Türk dil tarihi açısından oldukça önemli bir noktaya değinilir: "Yunus'un asıl dehası, Türkçe'yi bir sanatçı duyarlılığıyla kullanmasında aranmalıdır. O, Türkçe tasavvuf ve mana dilinin kurucusudur. Dilimiz, Yunus'un kalemiyle estetikleşmiş, edebileşmiş ve yeniden hayat bulup yayılmıştır. Bu dil, İslami Türk medeniyetinin o devirde taşıdığı bütün zenginliği içine alan ve aksettiren bir özellik arzeder." (Tatcı, 2021, s. 90). İfade edilen bu değerler aradan yüzyıllar geçmesine rağmen geçerliliğini korumakta, ait olduğu toplumun duygu ve düşünce dünyasını aydınlatmaya devam etmektedir.

Yunus Emre'nin şiirlerindeki tabiat imajı, kişisel algısının sembolize edilmesinde önemli bir yer tutar. Duygu ve düşüncelerini somutlaştırmak için tabiatın bir parçası olan vahşi ve evcil hayvanlara atıfta bulunmuş, sahip oldukları temel yaşam dinamiklerine özgün anlamlar yüklemiştir (Küçük, 2022, s. 9). Şiirlerindeki hayvanlar, çoğunlukla göçebe yaşam tarzındaki işlevsel değerleri bakımından çeşitli mecazi anlatımlara dayalı olarak konu edinilmiştir (Buran, 1991, s. 117). Yer verilen bu düşüncelerden hareketle, yazarın eserinde değindiği zoolojik terimlerin genel söz varlığı hazinesinde önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Doğada var olan herhangi bir canlıdan faydalanmak ve bu deneyime dayalı ilişkilerin kuşaklar arasında aktarılmasını sağlayabilmek, özne durumunda bulunan diğer canlıların doğadaki işlevlerinin kavranması ve özel olarak adlandırılmalarını gerektirir. İnsanların çevrelerinde bulunan diğer canlıları adlandırma eğilimi bu nedene bağlı olarak başlamıştır (Kılıç ve Türk, 2009, s. 47). Hayvanların sınıflandırılmasıyla ilgilenen bilim dalı sistematik zooloji olarak adlandırılır. Bu alanda araştırma yürüten bilim insanları, ortak bir soya dayanan benzerlik ve farklılıkları merkeze alarak canlıları "taksonomik kurallar çerçevesinde" doğru bir şekilde gruplandırmaya çalışırlar (Kılıç ve Türk 2009, s. 48). 'Hayvan Bilimi' şeklinde Türkçeye çevrilen zooloji, biyolojinin bir alt dalı olarak canlıları inceler ve tarihî kökleri ilk insanlara kadar uzanır. İnsanlık tarihinin en eski dönemlerindeki bu ilişki, avlanma ve yırtıcı hayvanlardan korunma iç güdüsü üzerine kuruludur. İlgili ilişkiler bütünü insanların başta kendilerini korumak ve bu doğrultuda gözlem yapmalarıyla birlikte gelişmiştir (Çakan, 2011, s. 5).

Terim, kavram alanı itibarıyla alan yazınında: “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime; ıstılah” (TDK, 2023, s. 3261); “Bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad” (Korkmaz, 2023, s. 227); “Özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, uygulamaya ya da uzmanlık dalına özgü sözcük” (Vardar, 2002, s. 192); “Belli bir konu alanında özel bir anlamı olan sözcük; özellikle uzmanlar arasında anlam bulanıklığını önler, kavramların saydamlaşmasını ve tekanlamlılığı sağlar” (İmer vd., 2011, s. 240) şeklinde birbirini tamamlayan yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Terminoloji biliminin kapsamı ‘gösterge’, ‘kavram’ ve ‘nesne’ arasındaki bağlantıyı kesinleştirmektedir. ‘Gösterge’ bu noktada terminoloji biliminin dil bilimsel bir kısmı olarak kabul edilmektedir. ‘Kavram’, herhangi bir insan, hayvan, bitki, ürün vb. gibi zihinde tasarlanan şeylerin bağlı bulunduğu düşünce birimidir. İfade edilen simgeler bütününe “varlıklar” veya “nesnelere” adı verilmektedir. Bilim insanları tarafından adlandırılan bu varlık veya nesnelere, terminoloji biliminde kuramsal olarak sabitlenmiş bir isme dönüştürülürler (Depecker, 2015, s. 36).

Terimlerin genel özelliklerinden biri, her birinin alana özgü bilimsel bir kavrama tek karşılığının özel olarak işaretlenmiş olmasıdır. Bu durum terim dışındaki diğer sözcükleri de kapsamaktadır. Fakat bazı kültürel etkileşimler dildeki kavramların birden fazla karşılığının kurulmasına neden olmaktadır ki bu durum dilin söz varlığı açısından gösterdiği zenginlik olarak kabul edilmemektedir. Terimlerin anlamları bir dilin söz varlığı içindeki genel kavramların aksine sabittir ve diğer sözcükler gibi söz dizimsel yapıdan kaynaklanabilecek çeşitli anlam ‘nüanslarına’ olanak tanımazlar (Zülfikar, 2011, s. 20). Alan yazınında bir sözcük ya da sözcük öbeğinin terim olarak kabul edilip edilmemesi konusunda birçok yaklaşım ileri sürülmüştür. İfade edilen bu yaklaşımlar hem Türkoloji kürsüsü hem de uluslararası terim çalışmalarındaki genel kabulleri içine alacak şekilde hazırlanmıştır.¹

Türk dili, tarihin birçok döneminde farklı kültürlerle etkileşim kurmuştur. İfade edilen bu ilişkiler inanç, siyaset, hukuk ve ticaret gibi etkileşimlere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Arapça ve Farsça bu noktada önemli kaynakların başında gelmektedir. Tarihî süreç içinde bilim dallarındaki ilgili terim ve terminolojinin kurulmasında bu iki dilin etkisi birçok alanda kendini göstermektedir. Hukuk, eğitim ve diğer bilim çevrelerinde benimsenmiş olan bu geleneksel dil işletim anlayışı, Cumhuriyetin ilanından sonra köklü değişikliklere sahne olmuştur. İfade edilen yenilikçi anlayış, Türk dilinin bilim alanındaki etkinliğinin artmasına ve genel dil dinamiklerinin korunmasına katkı sağlamıştır. Bu süreçle birlikte terim yapma yollarında Türkçenin kendi söz varlığı ve dinamiklerine uygun olan metotlar geliştirilmiş ve uygulanmıştır.²

Hem ulusal hem de uluslararası alan yazınındaki terim oluşturmayla ilgili ana kaynaklar, bir dilin kendi dinamiklerinin işletilmesi veya başka dillerin bu noktada

¹ Terimlerin genel yapısına ilişkin yapılmış çalışmaların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: İlker, A. (2023). *Türk Dünyasında Terim Çalışmaları* [e-kitap]. Ankara: Türk Dil Kurumu; Kalafat, Ş. (2023). ‘Bağlam, Nasıl Terim Üretir?’: Osmanlı’daki Türkçe Matematik Terimlerinin Oluşumuna İşlevsel (Bağlamsal) Yaklaşım Temelli Bir Bakış. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (60), 267-291; Karaman, B. İ. (2009). *Terim Oluşturma Yöntemleri*. TDK Belleten, 2009-II; Karaman, B. İ. (2017). *Terimbilimi*. İstanbul: Bilgesu Yayınları.; Yavuzarslan, P. ve E. Beyaz (2022). *Terimbilimi Nedir?*. (Ed. Ayşe İlker). *Salgın Terimleri ve Türkçe Bilgi Şöleni*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.; Özön, M. N. (1972). *Terim Kılavuzu*. İstanbul: Maarif Matbaası; Sağlam, M. Y. (2006). Türkçedeki Terim Sorunsalı. *Türkbilig*, S. 14, s. 168-176; Sarıtosun, N. (1992). *Terim Hazırlama Kılavuzu*. İstanbul: İ.T.Ü. Yayınları.

² Terimleştirme faaliyetleriyle ilgili kurultaylar düzenlenmiş, mevcut terimlerin Türkçeleştirilmesi ve yeni terimlerin yapılması konusunda resmî kurum ve otoritelerce çalışmalar yürütülmüştür. Özellikle ilk dönem çalışmaları için ayrıca bkz. (Zülfikar, 2011, s. 15-19); (Dilaçar, 1957, s. 207-210); (Levend, 1946, s. 8-9); (Kahraman, 2017, s. 1289-1312).

kaynak olarak kullanılması şeklinde yürütülmektedir: *dil içi terim oluşturma* ve *diller arası* bir başka ifadeyle de *çeviri odaklı terim oluşturma* (Karaman, 2009, s. 45-46). Bir dil üzerinde yürütülecek terimleştirme faaliyetlerinde ise üç ana yöntem izlenebilir: *mevcut kaynakların kullanımı*, *mevcut kaynakların değiştirilmesi* ve *yeni dil öğelerinin oluşturulması*" (Sager, 1990, s. 71). Mevcut kaynakların kullanımında genel dilin çok anlamlılığında yararlanılarak sözcüklerin temel anlamları genişletilebilir ya da daraltılabilir. Mevcut kaynakların değiştirilmesinde var olan söz birimlere çeşitli ek veya başka öğeler eklenerek genel dilde kullanımda olmayan terminolojik birimler oluşturulur. Yeni dil öğelerinin oluşturulmasında ise alıntı veya çeviri yoluyla ödünçleme yapılır (Sager vd., 1980, s. 251-252).

Şaş, Türkçedeki terim oluşturma yöntemlerini diğer çalışmaların da katkısıyla, çeşitli başlıklar altında toplamıştır (2020, s. 247-248): "türetme, örnekleme -ana dilden ve yabancı dilden-, tür değiştirme, genel dilden sözcük aktarma, ağızlardan sözcük aktarma, tarihî lehçelerden sözcük aktarma, çağdaş lehçelerden sözcük aktarma, birleştirme, kırpma, karma, genelleşme, eksiltme, uydurma, ikileme, yansıma, geri oluşum, kopyalama, melezleme, anlam aktarması."

Modern tanım doktrinlerinde üç tip kavramsal alan vardır: *sınıflandırıcı kavramlar* bir başka ifadeyle de *özellik bildiren kavramlar*; *karşılaştırmacı kavramlar* ve *niceliksel (ölçülebilir) kavramlar*. 'Sınıflandırıcı kavramlar' mantık ilişkisi kurulabilen işlem-kaplam ve cins-tür ilişkisine bağlı olarak inşa edilmiş temel kavramlardır. 'Karşılaştırmacı kavramlar' doğa bilimine bağlı olan göstergelerin birbirleri arasındaki hiyerarşik sistemden daha çok kavramların birbirleriyle olan işlev ve ilişkilerine odaklanan tanımları niteler. 'Niceliksel kavramlar' ise tıpkı karşılaştırmacı kavramlar gibi sınıflandırılmayan bir düzeni niteleyen 'sıcaklık, uzunluk ve ağırlık' gibi ölçülebilir kavramlardır (Özlem, 1996, s. 98-100). Çalışmada Yunus Emre Dîvanı'ndan tespit edilmiş olan hayvan bilimsel terimlerin çoğunluğu bu noktada 'sınıflandırıcı kavramlar' ve 'özellik bildiren kavramlar'a karşılık gelmektedir. Az sayıdaki diğer terimler ise sahip oldukları özellikleri bakımından diğer kavramsal alan sınıflandırmasına dahil edilebilmektedir.

Çalışmada hayvan bilimsel (zoolojik) terimlerin tespit edilmesinde, Erdoğan Boz tarafından hazırlanan "Yunus Emre Dîvanı" (2021) adlı kaynak kullanılmıştır. Efsanevi ve dinî nitelikteki olağanüstü hayvan adları çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmanın belirli bir kapsamı aşmaması amacıyla, tespit edilen terimlerin tarihî süreçteki fonetik değişimlerine ve Türkiye Türkçesinin dışındaki diğer Türk diyalektlerindeki yapılarına ayrıca yer verilmemiştir. Kaynak, belgesel tarama metoduyla incelenmiş, tespit edilen terimlerin ait oldukları şiir [98/29] ve sayfa numaralarına [98/29] atıfta bulunacak şekilde fişlenmiştir. Elde edilen veriler üzerinden çalışmanın ana odağı, yer verilen terimin 'köken bilgisi, gösterge-anlam ve kuruluş' bağlamında incelenmesini kapsamaktadır. Bu doğrultuda Türk dilinin kendi dinamiklerine bağlı olarak alana özgü doğal terim yapma yollarındaki temel anlayışın/yaklaşımın anlaşılması amaçlanmıştır. Alan yazınında yapılmış ve yapılacak benzer çalışmaların da katkısıyla, ilgili otoritelerce yeni üretilen terimlerin kuruluşunda doğal dinamiklerin daha çok işletilebilmesi ve bu sayede bir bilim dili olan Türkçenin zenginleştirilmesine katkı sunulabilecektir.

2. Hayvan Bilimsel (Zoolojik) Terimler

Organizmaları sınıflandırma yönündeki istek oldukça eski bir dürtüdür. Darwin'den sonra yapılan sınıflandırmalarda canlıların ortak atalarına yönelik olarak bir anlayış geliştirilmiştir. Bu doğrultuda yapılagelen filogenetik sınıflandırma, hiyerarşik doğal bir sınıflandırma olarak kabul edilmektedir. İfade edilen anlayışın temel dinamikleri her türün tek bir cinsin parçası olması, her cinsin ise tek bir familyanın

parçası olacak şekilde çeşitli kollara ayrılması üzerine kuruludur. Günümüzde uygulanan doğal sınıflandırma ise çoğunlukla moleküler filogenetik bir anlayışa bağlı olarak yürütülmektedir (Doolittle, 1999, s. 2124). Hayvanlar iki ana gruba ayrılır: omurgalılar ve omurgasızlar. Omurgalı hayvanların iskelet oluşturmak üzere bir araya getirilmiş kemiklerden oluşan omurgaları vardır. İskelet, temelde canlı yaşamına şekil verir ve hareket imkânı sunar. Omurgalılar bu doğrultuda beş ana gruba ayrılmaktadır: memeliler, balıklar, kuşlar, sürüngenler ve amfibiler. Omurgasızlar ise sürüngenler, mercanlar, solucanlar ve örümceklerin de dahil olduğu otuzdan fazla olan bir grubu oluşturmaktadır (Duke, 2017, s. 5-6). Yer verilen bu yaklaşımlardan da hareketle “Yunus Emre Dîvan”ı üzerinden tespit edilen hayvan bilimsel terimler, omurgalılar ve omurgasızlar olmak üzere iki ana başlıkta ele alınmış, kendi içlerinde ait oldukları diğer alt sınıflara, ilgili verilerin sınırlı olması nedeniyle yer verilmemiştir.

1.1. Omurgalılar (Vertebrata)

gendüliginden geçeni **toğan** ider ma' şûk anı

ördege keklige şalar süre irüben tıtmağa [16/1]

Doğan: “Hayvan bilimi; Kartalgillerden, sırtı kül rengi ve enine çizgili, küçük kuş, fare vb. ile beslenen ve alıştırlarak kuş avında kullanılan yırtıcı bir kuş (*Falco peregrinus*).” (TDK, 2023, s. 1044); “Doğan kuşu’ = ET. *toğan* ‘doğan kuşu’ < *tog-(a)n*” (Gülensoy, 2011, s. 292); “Eski ve yeni diyalektlerde *toğan*, *toygan* olarak geçer. ~ Nog tuygan. -Kzk tuygan. -Yak *toyon*. Eski Türkçe *toğan*. -Kıpçakça *toğan*.” (Eren, 2020, s. 144); Ait olduğu “Falconidea” (yırtıcı) kuş ailesinde yedi veya sekiz farklı kuş türüyle ilişkilidir. Tarihi dönem ve eserlerde terime ilişkin; ‘*çavlı, ürünj esri: toğan, tıtın, buymul, külüg toğan, ünlüg, ötelgü, itelgü, çağın, çoğan, de:lü: toğa:n*’ kullanımları tespit edilmiştir (Clauson, 1972, s. 470-471); “Sözcüğün farklı dillerdeki dış paralelleri: Korece: **tawäki*; Japonca: **takä* ‘doğan’ (Besli, 2010, s. 160). Terim, Türk yazıtlarında geçen *toy-* ‘doğmak, çıkmak, neşet etmek’ ve *toyan* ‘doğan kuşu’ (Orkun, 2011, s. 866) şeklinde de tanıklandırılabilir. Yer verilen bu düşüncelerden de hareketle terimin *toy-/tog-* fiilinden türemiş olabileceği ve bugünkü *falco peregrinus* (kartalgiller) familyasındaki bir türü karşılayacak şekilde de günümüzde kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Ördek: “Hayvan bilimi; Perde ayaklılardan, evcil ve yabani türleri bulunan su kuşu; badi, badık (*Anas*).” (TDK, 2023, s. 2608); “**ördek** = ET. *ödrek* (*EUTS*, 146) ~ *ödrek* OT. *ördäk* (DLT) < AT. **hö:rdäk* (T. Tekin.I, 316) [h- ikincildir]” (Gülensoy, 2011, s. 667); “Eski ve yeni verilere göre Türkçe *ördek* ikincil bir biçimdir. Bu biçimin *ödrek* > *ördek* göçüşmesi sonunda oluştuğu anlaşılıyor. Türkçe *ödrek* biçimi çağdaş diyalektlerde *üyrek* (<**öyrek*) olarak saklanmıştır. Buna karşılık Türkçede *ördek* biçimindeki -d-’nin olduğu gibi kalması çarpıcı ve düşündürücüdür.” (Eren, 2020, s. 400); Ördek özel bir tür adını niteleyen genel bir terim olmakla birlikte çeşitli sıfat ve isim olarak farklı yapı ve anlamlarda da kullanılmaktadır. Morfolojik açıdan ‘sudan yükselen kuş, su kuşu’ şeklinde bir temel anlam ilişkisi kurulan yaklaşımlar mevcuttur (Clauson, 1972, s. 205).

Keklik: “Hayvan bilimi; Sülüngillerden, güvercin büyüklüğünde, eti için avlanan, tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir kuş (*Perdrix*).” (TDK, 2023, s. 1969); “**keklük** = ET. *käkälük* (*EUTS*, 104) ~ OT. *keklük* (DLT) <**kek/kak* ‘yansıma’ [<**kek(i)+lik*]” (Gülensoy, 2011, s. 493); “Eski çağlardan başlayarak kullanılır. Orta Türkçede *keklük* olarak geçer. Türkçeden Farsça, Tacikçe gibi komşu dillere de geçmiştir. Kalmıkça, Öletçe gibi Moğol diyalektlerinde kullanılan biçimler de Türkçeden alınmıştır. Kekliğin çıkardığı sestene geldiği anlaşılıyor.” (Eren, 2020, s. 281); Sözcüğün kökenindeki **kek*, keklüğün çıkardığı sesle yansıma ilişkisinde (Clauson, 1972, s. 710).

her kim ' izzetden geçmedi ' aşıklık bühtândur aña
geçemez dost döşegine **at** u **katır** yahūd **deve** [20/12]

At: "Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan , tek tırnaklı hayvan; beygir, düldül (*Equus caballus*).” (TDK, 2023: 277); "at = ET., OT. *at* (DLT) (Gülensoy, 2011: 86); "Eski ve yeni bütün diyalektlerde *at* olarak geçer. Çağdaş diyalektlerde *yılkı* sözü de kullanılır." (Eren, 2020: 30); 'Binek at, binek beygiri' anlamında kullanılır; *yılkı*, *yunt* diğer kullanımlarıdır (Clauson, 1972, s. 33).

Katır: "Hayvan bilimi; Atgillerden, kısırak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan, genellikle kısır olan melez hayvan." (TDK, 2023: 1932); "katır = OT. *úatır* (DLT) < *úat-(ı)r*" (Gülensoy, 2011: 476); "Eski çağlardan başlayarak kullanıldığı anlaşılıyor. Orta Türkçede *katır* olarak geçer. Eski Kıpçakçada da *katır* biçimi kullanılır. Türkçe *kat-* kökünden geldiği düşündürücüdür." (Eren, 2020: 270); Osmanlı Türkçesinin dışındaki dillerde yaygın olarak kullanılmamaktadır; *kaçır* şeklinde Moğalcada tanıklandırılabilir. Melez bir hayvan olması sebebiyle, *kat-* fiiliyle olan ilişkisi gerçekçi bir yaklaşım olarak kabul edilmemektedir (Clauson, 1972, s. 604).

Deve: "Hayvan bilimi; Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan (*Camelus*).” (TDK, 2023, s. 988); "deve = OT. *devey*, *tevey*, *teve*, *tewe*, *tewi*, *tiwi*; *tiwe* (DLT) İM: *tübä*: [ikinci /ä/ uzun] < Tü. *tewä* ~ Moğ. *teme* (+gen)" (Gülensoy, 2011, s. 476); "Eski çağlardan başlayarak kullanılır. Orta Türkçede geçtiği gibi Eski Kıpçakçada da kullanılır. Clauson'un vurguladığı gibi Kâşgarlı Mahmud'un saydığı eski veriler karışıktır. Yalnız Oğuzların *dewe* biçimini kullandıkları açıktır. Kıpçakların ise *tewe* ve *dewe* biçimlerini kullandıkları anlaşılıyor." (Eren, 2020, s. 137-138).

varam ol dosta kıl olam hem açılıban gül olam
hem ötüp **bülbül** olam turağum gülistân ola [26/4]

Bülbül: "Hayvan bilimi; Karatavukgillerden, sesinin güzelliği ile tanınmış olan ötücü kuş; hezar (*Luscinia megarhynchos*).” (TDK, 2023, s. 650); "bülbül [Far./Ar." (Çağbayır, 2007, s. 721); "bülbül a. [Ar.] (ç. b. **belabil**, **bülbülan**)" (Parlatır, 2016, s. 222).

âğaç qarır devrân döner **kuş** budâğa bir kez konar
dağı saña kuş konmamış ne **gögerçin** ne hüd dürâc [40/8]

Kuş: "Hayvan bilimi; Yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı." (TDK, 2023, s. 2178); "**kuş** = ET., OT. *úuş* (DLT) < *kuş*." (Gülensoy, 2011, s. 579); "kanatlı kuş türlerinin genelini niteleyecek şekilde sıklıkla kullanılan bir sözcüktür" (Clauson, 1972, s. 670).

Güvercin: "Hayvan bilimi; Güvercingillerden, hızlı ve uzun zaman uçabilen, kısa vücutlu, sık tüylü, evcilleşmiş birçok türü bulunan, yemle beslenen bir tür kuş (*Columba*).” (TDK, 2023, s. 1468); "**Güvercin**' = ET. *kögürçgün* ~ *kögürçkän* ~ *kögürçün* (EUTS, 114) ~ OT. kökürçkün (DLT) **KÖG(K)+ÜR-Ç-[G(K)]ÜN** < * *kö:kürçgün* [<*kö:k+] (T. Tekin, 335)" (Gülensoy, 2011, s. 399); **kögürçgün** (?gö:-) güvercingillerden, morfolojik açıdan kökeni belirsizdir, ancak muhtemelen gri kuş anlamında 'kö:k' yapısıyla ilişkilidir." (Clauson, 1972, s. 713); "Türkçe *kök* (>*gök* ~ Çuvaşça *kävak*) kökünden geldiği açıktır. Yalnız morfolojik bakımdan açıklanmaya muhtaçtır. Türkçe *üveyik* (< *güveyik*) adı da *gök* kökünden gelen bir türedir." (Eren, 2020, s. 207); "Kelime kö:k 'mavi'den türemiş veya kö:k şekinden Halk Etimolojisi benzeşmesi yoluyla oluşmuştur." (Besli, 2010, s. 72-73).

kuş ho[d] yumurdaydı yuvada yerdeydi
o ho[d] kudret ünidür bilmeyene **kaz** gelir [58/13]

Kaz: “Hayvan bilimi; Perde ayaklılardan, genellikle beyaz veya boz renkli, uzun boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş (*Anser*).” (TDK, 2023, s. 1957); “kaz = ET., OT. *ḳaz* (DLT) < **ḳāz*” (Gülensoy, 2011, s. 486).

baykuş çağırur vīrāndan kimse murād almaz andan
eyü ‘amel iltegörün ol ḥaḳ terāzū anda[dur] [98/29]

Baykuş: “Hayvan bilimi; Başında, kulak yerinde iki sorgucu bulunan, yırtıcı gece kuşlarının genel adı.” (TDK, 2023, s. 450); “Baykuş, kukumav’ < *bay* ‘güçlü; zengin; kutsal’ + *kuş*” (Gülensoy, 2011, s. 123); “baykuş < *bay* + *kuş* Sözüün ikinci bölümündeki *kuş*’u açıklamak kolaysa da ilk bölümündeki *bay* sözünün kökeni tartışmalıdır. ET *bay* ‘zengin, soylu’ sözüyle birleştirmek anlamca kolay görünmese de *baysungur* ‘şahin cinsinden yırtıcı bir kuş’, *baykara* ‘doğan cinsinden bir kuş türü’ vb. örneklerde *bay* sözünün kuş adlarında kullanılması dikkat çekicidir.” (Eren, 2020, s. 56); “baykuş ‘baykuş’ Karaçay Malkar Türkçesi sözlüklerinde bulunmayan bu adlandırma halk ağzında kullanılmaktadır. Kuşun isminin temelinde bay ‘efendi, zengin’ kavramı olan kelime bulunmaktadır. Kelime muhtemeldir ki kuşun uyumlu ve tüylerinin güzelliğinden verilmiştir.” (Bindaş, 2016, s. 36).

bir **devlengiç** yuva yapar yürür ilden yavru kapar
toğan ileyinden şapar zīre elinde murdāri var [66/17]

Devlengiç: “*devlengec*, [ET. teñ-le-mek (*denkleştirmek*.) > teñ-lü-geç > devlengec] *is. Çaylak*.” (Çağbayır, 2007, s. 1166); “**çaylak**, hayvan bilimi; Yırtıcılardan, uzun kanatlı, çengel gagalı, küçük kuşları ve fare gibi zararlı hayvanları avlayan, tavuk büyüklüğünde bir kuş (*Milvus migrans*).” (TDK, 2023, s. 782).

seni ḥaḳdan yığanı her neyise vir gider
ne beslersin bu teni sinde **ḳurd** kuş yir gider [92/27]

Kurt: “Hayvan bilimi; Köpekgillerden, Avrupa, Asya, ve Kuzey Amerika’da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan; bōrü (*Canis lupus*).” (TDK, 2023, s. 2166-2167); “**kurt** = OT. *kurt* ‘yırtıcı hayvanlardan olan kurt’ (DLT) < *kurt*” (Gülensoy, 2011, s. 575); “Türkler arasında başlangıçta kurda (yırtıcı hayvan olarak) *bōrü* (< *bōri*) adının verildiğini biliyoruz. Daha sonra Oğuz diyalektlerinde bu adın yerini *kurt* almıştır.” (Eren, 2020, s. 335).

ölene bak gözün aç dökülür saḳal u saç
ılan çıyan gelür aç yiyüp içüp sīr gider [92/27]

Yılan: “Hayvan bilimi; Sürüngenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı; yerdegezen, uzun hayvan.” (TDK, 2023, s. 3621); “**yılan** < ? **yıl-* ‘kaymak, sürünmek’ + *ān* ‘fiilden ad yapan ek’” (Gülensoy, 2011, s. 1138); “Kelime M. Räsänen’in varsaydığı gibi yıl- ‘kaymak, sürünmek’ fiilinden türemiş olabilir. Halk etimolojisi yoluyla fiille bir benzeşme meydana gelmiş olabilir, alternatif olarak krş. Proto Mançu-Tunguz : sulama ‘yılan’.” (Besli, 2010, s. 115).

Çıyan: “Hayvan bilimi; Çok ayaklılardan, sarımtırak renkte, zehirli bir böcek (*Scolopendra*).” (TDK, 2023, s. 3621); “**çıyan** = **çayan** [< * *çad-an*]” (Gülensoy, 2011, s. 240); “Orta Türkçede *çadan* ‘akrep’ olarak geçer. Eski Kıpçakçada da *cayan* (ve *çıyan*) olarak kullanılır.” (Eren, 2020, s. 112).

miskīn yūnus öliceḳ sini nūrıla ṭoliceḳ
īmān yoldaş olıcaḳ āḥirete **şīr** gider [94/27]

Şîr: “[Far. şîr] Aslan” (Çağbayır, 2007, s. 4489).

işit ne der **horusuñuz** tañla virilür rûzuñuz
dost dergâhına dutğıl yüz tañla seher vaktinde tur [126/39]

Horoz: “Hayvan bilimi; Tavukgillerden, tavuğun erkeği olan kümes hayvanı.” (TDK, 2023, s. 1603); “**horoz**, [Far. horûs] Horoz.” (Çağbayır, 2007, s. 1985).

niçe ‘ömrüm olurısa âzâdluğum muhâldürür
şayyâduñ elindedürür tuzâğa tutilan **naħcîr** [152/48]

Naħcîr: “[Far. naħcîr] Yaban keçisi, ceylan gibi av hayvanlarının ortak adı.” (Çağbayır, 2007, s. 3477).

iy niçe **arşlanları** alur aqdarur ölüm
‘azrâ’îl niçesine bir yoħsulca döyemez [186/61]

Aslan: “Hayvan bilimi; Kedigillerden, Afrika’da ve Asya’da yaşayan, kısa, yuvarlak başlı, kısık boyunlu, yuvarlak kulaklı, kaslı, derin göğüslü, devetüyü, gri, koyu kahverengi veya sarımsı kırmızı renkli kürkü olan, yırtıcı, erkekleri yeleli, kuyruğunun ucu püsküllü, güçlü bir tür memeli; arslan.” (TDK, 2023, s. 261-262); “**aslan~arşlan** = OT. **aslan** (DLT) < ***a(r)s+lan**” (Gülensoy, 2011, s. 82); Ar (sıfat): bk. (ar ‘kestane, kestane rengi’MK, I, 80), arsil: pekiştirmeli kelime ve ang ‘vahşi hayvan’dır. Bu etimoloji fonetik ve semantik yönlerden memnun edicidir (Besli, 2010, s. 260-261).

boynuñ **yuvuq** boynından hiç fark eyleyemedüm
gümâna viren beni küpeli iki kulak [214/70]

Yuvuq: “Geyik anlamında Türkçe Sözlük’te yer almayan bir kelimedir.” (Buran, 1991, s. 143).

boz **yapalak** devlingece emek yime erte gice
anuñ işi **gözsepek**dür alup ördek alur degü [256/83]

Yapalak: “Hayvan bilimi; İri bir tür baykuş.” (TDK, 2023: 3539); “yapalak = OT. **yabakulak** (DLT) < **yap** ‘yapağı’+**aku** ‘yapağı’+**la** ‘baştaki saç keçelenmek’+**k** ‘baştaki saçı keçe gibi’ (Gülensoy, 2011, s. 1063); “Anlaşılan kelime köken olarak **yapaku kulak** ‘tüylü kulak’ sıfat tamlamasından gelir.” (Besli, 2010: 112); “**yaplak**, [yapa / yapak (yapağı) + kulak / yapalak / yap-lak] {ağız} is. Baykuş. [DS]” (Çağbayır, 2007, s. 5212); “**Yapaku/yapağı:** Doğayla iç içe olan bir toplumda yaşamın tanıdık bir parçası olan “dökülmüş koyun kılı veya yün yığınları veya kümelerinin kendine özgü görünümü ve yoğunluğu, “keçeleşmiş saç” (Diwan Lughat at-Türk), “kalın ot tutamları” (Kitab-ı Dede Korkut), “küçük baykuş” (Codex Cumanicus) ve “kalın kar taneleri” (Kitab-ı Dede Korkut) ile ilişkilendirilmesine yol açmıştır.” (Anetshofer, 2022, s. 44-45).

Köstebek: “Hayvan bilimi; Köstebeğillerden, toprak altında oyduğu yuvalarda yaşayan, gözleri hemen hiç görmeyen, küçük bir hayvan; sokur, yer sıçanı, kör sıçan (*Talpa*).” (TDK, 2023, s. 2130); “köstebek = OT. **kösürge** ~ **küsürge** (DLT) < ET. **kös/z** ‘göz’+ **teb** (~**m**)**ek**” (Gülensoy, 2011: 559); “**köstebek**; özellikle birleşik kelimedir. Kelimenin ilk kısmının **kös-kü** ve **kös-ürtke** kelimelerinin köküyle aynı olduğu açıktır; ikinci kısma açık değildir.” (Besli, 2010, s. 156); “Köstebek sözcüğünün kökeni hakkındaki görüşler, 1. göz/köz ad köküne addan ad yapan +sız ekinin eklenmesi ve tebek sözcüğüyle birlikte kullanılmasıyla oluştuğu, 2. kös/z köküne tebek sözcüğünün eklenmesiyle oluştuğu ve 3. kör ve göz sözcüklerine addan ad yapan +lü ekinin eklenmesi ve tebek sözcüğüyle birlikte kullanılmasıyla oluştuğu şeklinde üç ana başlık etrafında toplanabilir.” (Kaya, 2022, s. 60).

şāh **balaban** şāhin toğan zihī ögmiş anı ögen
toğan za‘īf olurisa toğanlıktan qalır degül [256/83]

Balaban: “Hayvan bilimi; Atmaca, doğan vb. yırtıcı bir kuş (*Falco peregrinus*).” (TDK, 2023, s. 380); “**balaban** < Tü. **bāla+man*” (Gülensoy, 2011, s. 107); “[Far. *bālā* (*yüksek*) + *bān* (*ses*) (*küçük davul*) Atmaca ve doğan cinsi bir yırtıcı kuşun yöresel adı” (Çağbayır, 2007, s. 447).

Şahin: “Hayvan bilimi; Kartalgillerden, Avrupa ve Asya'nın dağ, orman ve çalılıklarında yaşayan, 50-55 santimetre uzunluğunda yırtıcı bir kuş (*Buteo buteo*).” (TDK, 2023, s. 3075); “[Far. *şāhin* (*padişah kuşu*)] (*şa:hin*) ... yararlı sayılan bir gündüz yırtıcısı kuş.” (Çağbayır, 2007, s. 4414).

yūnusıla **balık** beni çekdi deme yutdı bile
zekeryāla qaçdum bile nūhıla tūfāndayıdum [264/86]

Balık: “Hayvan bilimi; Omurgalılarından, suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı.” (TDK, 2023, s. 383); “Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede *balık* biçimi geçer. Eski Kıpçakçada da *balık* olarak kullanılır. Türkçeden Arapçaya (Suriye) *bāliq* ‘poisson’ olarak geçmiştir. Kökünü bilmiyoruz.” (Eren, 2020, s. 46); “Altayca proto tipleri: Proto Altay : **piālu* ‘balık’: Proto Mançu-Tunguz : **falū* (> Mançu : *falū* ‘balık’ (Besli, 2010, s. 173); Sözcüğün kökeniyle ilgili kesin bir yargıya henüz varılamamıştır: “Menges’in ifade ettiği gibi meçhul bir *bal kökünden mi gelmekte, Sinor’un söylediği gibi Ön Ugor *palýV*’ın ödünçlenmiş biçimi mi ya da Eren’in ifade ettiği gibi kökeni bilinmiyor mu? şeklinde, tartışmaya açık, etimolojisi izah bekleyen bir sözcük olduğu muhakkaktır.” (Güllüdağ, 2015, s. 60).

ismā‘ ile çaldum bıçaq bıçaq baña kār itmedi
haq beni āzād eyledi **koçıla** qurbāndayıdum [264/86]

Koç: “Damızlık erkek koyun.” (TDK, 2023, s. 2066); “**koç**, = ET., OT. *koç* (~ **koçungar**)” (Gülensoy, 2011, s. 530); “Az *goç*. -Tkm *goç*. Farsçada Türkçeden kalma bir alıntı olarak kullanılır, Moğolca’ya da geçmiştir. Türk diyalektlerinde kullanılan *kuça* biçimi Moğolcadan alınmıştır.” (Eren, 2020, s. 309).

yere bünyād urulmadın ādem dünyeye gelmedin
öküz balık eylesmedin ben ezeli andayıdum [266/86]

Öküz: “Çift sürmekte, kağrı çekmekte kullanılan, etinden yararlanılan, iğdiş edilmiş erkek sığır.” (TDK, 2023, s. 2588); Sözcüğün etimolojisine ilişkin iki ana yaklaşım mevcuttur: “söz konusu kelimenin özellikle Eski Türkçe (Altay) kökenli olduğu hakkındaki versiyon; b) Hint-Avrupa dillerinden söz konusu kelimenin alıntılı olduğu hakkındaki versiyon.” (Besli, 2019, s. 209); “**öküz**, = ET. *öküz* (EUTS, 149) < ***ök**(~g)ü[>i~e]+z < Ana Tü. ***pöker**.” (Gülensoy, 2011: 658); Yegorov, Róna-Tas, Berta ve Vámbéry tarafından da benzer şekilde değerlendirilen “öküz” sözcüğü, Altay dillerinde olduğu gibi Hint-Avrupa dillerinde de *onomatopoeic* (yansıma ses) olarak birbirinden bağımsız şekilde türetilmiştir (Şirin, 2019, s. 14); “Eski Türkçeden başlayarak kullanılır (*öküz*). Orta Türkçede *öküz* olarak geçer. Eski Kıpçakçada da *öküz* biçimi kullanılır. Kökeni karışıktır. Toharca *oxso/okso/okäs/okso*; Ana Altayca **pökür*; Aynuca *peko* > Japonca *beko*; Eski Hintçe *paśu*; Latince *pecu*; Moğolca *üker* ve Macarca *ökör* sözcükleriyle ilişkili çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.” (Eren, 2020, s. 397-398).

niçe bir hayretde insān [ü] şıfatda cānavar
niçe bir **dilkü** olan yā qurd u yā aşlan olam [344/110]

Tilki: “Hayvan bilimi; Köpekgillerden, uzunluğu 90, kuyruğu 30 santimetre kadar, ırklarına göre çeşitli renklerde olan, ağız ve burnu uzun ve sivri, kümes hayvanlarına zarar veren, kürkü beğenilen bir tür memeli (*Vulpes*).” (TDK, 2023, s. 3294); “**tilki** = ET. *tilkü* (EUTS, 239) ~ OT. *tilki* ~ *tilkü* <**tül-* ‘tüyünü dökmek’ (DLT: *tüle-*, *tülek*(g) ‘dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp, döktükleri sıra’)+**(e-)kü**” (Gülensoy, 2011, s. 899); “Kökenini açık olarak bilmiyoruz. Eski bir açıklamaya göre eski Türkçe *tük* (~ *tüg*, *tüy*) ‘tüy, kıl, yün’ sözünden *-li*, *-lü* ekiyle yapılmıştır: *tükli* ~ *tüklü*.” aktarılan bu yapının ilgili eserde tek kullanımının olması yazım yanlışı olabileceğini düşündürmektedir (Eren, 2020, s. 513).

eydür ki aşlum ağaç **koyn** kirişi birkaç
gel ‘işretüm diñle geç ‘aklı kıma beleşde [464/151]

Koyun: “Geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan (*Ovis aries*).” (TDK, 2023, s. 2114); “**koyun** = ET. *koy* ~ *koyn* ~ *koyn* ~ *hoyn* (EUTS, 83); *koony* (Taryat D 9) < **kōñ*+*(D)n* ‘küçültme eki’ (H. Eren; M. Räsänen; T. Tekin)” (Gülensoy, 2011, s. 549); “Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını biliyoruz (*kōñ*). Orta Türkçede *kōy* olarak geçer. Türkçe *koyun* biçiminin *-(u)n* küçültme ekiyle yapılmış bir türev olduğu anlaşılıyor: *kōñ* + *-(u)n*.” (Eren, 2020, s. 318).

bülbülem uş öteğeldüm dilde menşür dutageldüm
bunda müşküm şatageldüm **geyigem** otlağum anda [478/155]

Geyik: “Hayvan bilimi; Geyikgillerden, erkeklerin başında uzun ve çatalı boynuzları olan memeli hayvan (*Cervus elaphus*).” (TDK, 2023, s. 1370); “**geyik** = ET. OT. *keyik* (DLT) ‘her çeşit av hayvanı’ < *keğik* [< *keğ* ‘pek, sağlam’ +*ik*]” (Gülensoy, 2011, s. 368); “Orta Türkçede *keyik* ‘yaban hayvanı; aslında yabani olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi gibi hayvanlar’ olarak geçer.” (Eren, 2020, s. 190).

yine seher **mürğzârî** hoş aqar esrük şuları
cihānlara şaçdı nisār cümle ‘ālem dostı yine [484/157]

Mürğzâr: “[Far. murg] Kuş; **mürğ-zâr**, {OsT} Kuşu bol olan bahçe; kuş yatağı.” (Çağbayır, 2007, s. 3387).

karğayıla bülbüli bir kafese kıoyşalar
birbiri şöhetinden dāyim melül degül mi [528/171]

Karga: “Hayvan bilimi; Kargagillerden, kanatları geniş, tüyleri kara renkte bir tür kuş (*Corvus*).” (TDK, 2023, s. 1894); “**karga** = ET., OT. *karğa* (DLT) ~ *h,arğa* (EUTS, 81) < **kā* ‘yansıma’ + *r* ‘türeme ünsüz’ + *-kā* (> *-ğa*) ‘yansıma’” (Gülensoy, 2011, s. 467).

şerī at oğlanları niçe yol eyde bize
hāqīkat deryāsında **bahrī** oldum yüzerem [270/87]

Bahrî: “Uzun boyunlu, sivri gagalı, boynunun önü ve göğsü parlak beyaz olan, alçaktan ve hızlı uçan, suya bağımlı bir tür kuş (*Podiceps cristatus*).” (TDK, 2023, s. 370); “**bahrî**, [Ar.] (*bahrî*:) {OsT} sf.” (Çağbayır, 2007, s. 438).

1.2. Omurgasızlar (Protostomia)

görmez misin sen **aruyı** her bir çiçekden bal ider
siñekile pervānenüñ yuvasında bal olmaya [30/5]

Arı: “Hayvan bilimi; Zar kanatlılardan, bal ve bal mumu yapan, iğnesiyle sokan böcek (*Apismellifica*).” (TDK, 2023, s. 226); “arı ‘Arı’ = OT. *arı* (DLT) Çağ.: *arı* < **ārī* [< **hārī*] (T. Tekin)” (Gülensoy, 2011, s. 76).

Sinek: “Hayvan bilimi; Çift kanatlılardan, birtakım uçucu böceklerin genel adı.” (TDK, 2023, s. 2965); “sinek = ET. *siñek* (EUTS, 206) ~ OT. *singek* ‘sinek, sivrisinek, karasinek (DLT) Çağ., MA.: *siñek* < OT. **siñ* ‘çınlama, vızlama’ (DLT) +*ek*” (Gülensoy, 2011: 783); “Eski ve yeni diyalektlerde *sinek*’in yerini *çibin* sözünün aldığı göze çarpıyor. Bu söz Türkçede de *çibin* (> *cibin*) olarak geçer.” (Eren, 2020, s. 465); **siñek**, çeşitli türlerde uçabilen böcekler için ‘**siñ**’ yansıma-kök ilişkisine dayanan sözcük (Clauson, 1972, s. 838); “Yansıma yoluyla oluşması mümkündür, krş. *siñ* ‘yansıma (vızıltı)’” (Besli, 2010, s. 320).

Pervâne: “(perva:ne) *Far. pervâne*; Geceleri ışık çevresinde dönen küçük kelebek; kepenek.” (TDK, 2023, s. 2689); “**pervane**, [*Far. pervâne*] (*perva:ne*)” (Çağbayır, 2007, s. 3832).

bundan gündüzün giden oldurur yolda kalan
benüm bir **karıncaya** va ’llah isnādum vardur [142/44]

Karınc: “Hayvan bilimi; Zar kanatlılardan, toplu olarak yaşayan, yuvaları toprağın altında olan ve birçok türü bulunan böceklerin genel adı (*Formica*).” (TDK, 2023, s. 1898); “karınca = OT. *karıncā* ~ *karıncak* (DLT) < *kur* ‘kuşak, kemer’ +(*ı*)*n*+*ça* ‘küçültme eki’” (Gülensoy, 2011, s. 469); “Kelimenin yayılma şekli göz önüne alındığında, bölgesel olarak Oğuz Türkçesiyle sınırlı olduğu görülür. *karın* kelimesinden türemiş olması mümkündür” (Besli, 2010, s. 185).

niçe bir balçıkda olam alçağda olam h̄’ār olam
gāh varam gevher olam yāḳūt olam **mercān** olam [350/110]

Mercan: “Tropik ve ılık denizlerde yaşayan, geniş resifler oluşturan, mercanlar sınıfının örneği olan, kırmızı kalker iskeletli hayvan; mercan balığı (*Corallium rubrum*).” (TDK, 2023, s. 2336); “**mercān**, [*Ar. mercān*]” (Çağbayır, 2007, s. 3147).

Sonuç

Çalışmada, “Yunus Emre Dîvan”ından belirlenen ölçütlerde tespit edilebilen hayvan bilimsel terimlerin sayısı 39’dur. Bu terimlerin 34’ü omurgalılar, 5’i omurgasızlar familyasına aittir. Omurgalılar familyasına ait olan terimlerin 2’si uçabilenler ve suda yüzebilenler şeklinde genel bir tür göstergesi durumundadır: *kuş* ve *balık*. Bu iki terimin Altayca proto tiplerine ilişkin verilere ulaşabilmekle beraber, ‘kuş’ teriminin gösterge-anlam ilişkisi kesin olarak kurulamamaktadır. Benzer durum ‘balık’ terimi için de kısmen geçerlidir. Terimin “etimoloji ve gösterge-anlam” ilişkisine yönelik çeşitli yaklaşımlar ileri sürülmüşse de ilgili otoritelerce ortak bir kaniya henüz varılamamıştır.

Çalışmada yer verilen yaklaşımlardan hareketle, kuş türleriyle ilgili terimlerin üretilme süreçlerine ilişkin, canlıların çıkardıkları ses veya çeşitli karakteristik özellikleriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır: *doğan* kuşunun “doğ-” fiiliyle olan ilişkisi, ulaşabildiği yüksek hızlarla; *keklik* “kek/kak” ve *karga* “-k̄ā (> -ḡā)” çıkardıkları seslerle; *güvercin* “k̄ök>ḡök” uzun saatlerce uçabilmesi; *baykuş* “bay/zengin” tüyelerinin güzelliği ve uyumu gibi. Diğer kuş türleri, sürüngenler, yabani ve binek hayvanları için de benzer ilişkileri kurabilmek mümkün olsa da çalışmada yer verildiği üzere “etimoloji ve gösterge-anlam” ilişkisi bakımından farklı teorilerin bulunması ve ilgili verilerle kesin olarak tanıklanırılmaması bakımından ihtiyatlı bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte dilin doğal terim yapma yollarına ilişkin bazı genel kanaatlerin oluşmasına olanak tanıdığı ayrıca ifade edilmelidir.

Çalışmada kaynak durumda olan eserden tespit edilebilen Türkçe hayvan bilimsel terimlerin kuruluşunda, ilgili canlıların doğa ve çevreleriyle olan ilişkisi ve uyumuna yönelik yapılan gözlemin ilk sırada olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edilen 34 terimin 29’u

Türkçedir. Bu terimlerin 19'u iki hece doruğuna, 5'i bir hece doruğuna, kalan 5 terim ise üç hece doruğuna sahiptir. İlgili canlıların sahip oldukları anatomik yapıları, çıkardıkları sesler veya çevreleriyle olan uyumu çoğunlukla köklerindeki iki hece üzerine, ayırt edici niteliklerinin çokluğuna göre ise üç hece doruğuna bağlı olarak inşa edilebildiklerini göstermektedir.

Batı dillerinin terim yapma yollarındaki ortak kaynaklarından biri bilindiği üzere Latince'dir. Bu sebeple ilgili bilim sahaları ya da çeşitli alanlarda sistemli hâle getirilen terimlerde doğal olarak önemli bir 'karşılıklık' da söz konusudur. Türkçe, ifade edilen bazı batı dillerine yansımış olan paydaşlığa, alıntılanmak ya da ilk kez kurulmak istenen terimlerin inşasında kendi zengin dil birimleriyle eşlik edebilir. Bu noktada ifade edilen çalışmaların yapılmasında Türkçenin merkeze alınması, onun bilim dili olarak daha da güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Çalışmada da ortaya koyulduğu üzere dilin kendi iç dinamiklerine bağlı olarak sistemli hâle gelmiş olan terim yapma yollarının, hayvan bilimi ve diğer alanlardaki yapılarının incelenmesi, ilgili otoriteler tarafından terim yapma yollarında kullanılacak alana ya da konuya özgü doğal terim üretme yöntemlerinin işletilebilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Anetshofer, H. (2022). How Are Turkish <Yapağı> 'Raw Wool,' <Yapalak> 'Owl,' and <Lapa Lapa Kar Yağ-> 'To Snow In Thick Flakes' Related? *Zemin*, (3), 24-47.
- Besli, E. (2021). *Eski ve Orta Türkçe Hayvan İsimlerinin Etimolojisi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bindaş, E. (2016). *Karaçay Malkar Türkçesinde Hayvan (Kuş) İsimlerinin Kuruluşu ve Türkiye Türkçesiyle Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi.
- Boz, E. (2021). *Yunus Emre Dîvanı (Fatih Yazması)*. Ankara: Yunus Emre Enstitüsü Yayınları.
- Buran, A. (1991). Yunus'ta Hayvan Adları ve Fonksiyonları. *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimleri)*, 2, 117-131.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Çakan, H. (2011). *Aristoteles'in Zooloji Eserlerinin ve Kemalüddin Demiri'nin Hayâtü'l-Hayevân Adlı Eserinin İçerik ve Yöntem Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Depecker, L. (2015). How to Build Terminology Science?. H. J. Kockaert and F. Steurs (Ed.), *Handbook of terminology in* (p. 34-44). Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Company.
- Dilaçar, A. (1957). Terim Nedir?. *Türk Dili*, 64, 207-210.
- Doolittle, W. F. (1999). Phylogenetic Classification and The Universal Tree. *Science*, 284 (5423), 2124-2128.
- Duke, S. (2017). *Vertebrates and Invertebrates Explained*. New York: Cavendish Square Publishing.
- Eren, H. (2020), *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)*. (Haz. Şükrü Halûk Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Gölpınarlı, A. (2009). *Yunus Emre – Hayatı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güllüdağ, N. (2015). “Balık” Sözcüğü Üzerine. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(26), 54-62.
- İlker, A. (Ed.). (2023). *Türk Dünyasında Terim Çalışmaları* [e-kitap]. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, <https://tdk.gov.tr/ayse-ilker-turk-dunyasinda-terim-calismalari/>.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kahraman, M. (2017). Türk Dilinin Cumhuriyet Devri Terimsel Gelişim Sürecine Tarihi Bakış (II). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1289-1312.
- Kalafat, Ş. (2023). ‘Bağlam, Nasıl Terim Üretir?': Osmanlı'daki Türkçe Matematik Terimlerinin Oluşumuna İşlevsel (Bağlamsal) Yaklaşım Temelli Bir Bakış. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (60), 267-291.
- Karaman, B. İ. (2009). *Terim Oluşturma Yöntemleri*. TDK Belleten, 2009-II.
- Karaman, B. İ. (2017). *Terimbilimi*. İstanbul: Bilgesu Yayınları.
- Kaya, S. B. (2022). Köstebek Sözcüğünün Köken Bilimsel İncelemesi. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 57-61.
- Kılıç, A. Y. ve Türk, A. (2009). Canlıların Sınıflandırılması. A. Y. Kılıç (Ed.), *Genel Biyoloji* içinde (s. 46-71). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2023). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2013). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Küçük, S. (2022). *Yûnus Emre Dîvânı'nda Söz Varlığı İncelemeleri*. Ankara: Fenomen Yayıncılık.
- Levend, A. S. (1946). Dilde Sadeleşme: İlim Dili ve Terim Meselesi. *TDK Belleten*, 8-9.
- Orkun, H. N. (2011). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özön, M. N. (1972). *Terim Kılavuzu*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Parlatır, İ. (2016). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Sager, J. C. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Sager, J. C., Dungworth, David & McDonald, Peter F. (1980). *English Special Languages: Principles and Practice In Science and Technology*. Wiesbaden: Oscar Brandstetter Verlag KG.
- Sağlam, M. Y. (2006). Türkçedeki Terim Sorunsalı. *Türkbilig*, S. 14, s. 168-176.
- Saritosun, N. (1992). *Terim Hazırlama Kılavuzu*. İstanbul: İ.T.Ü. Yay.
- Şaş, A. K. (2020). Türkçede Terim Oluşturma Yolları ve Bilişim Terimlerinin Oluşum Süreçleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 242-256.
- Şirin, H. (2019). Öküz sözcüğü üzerine. *Türk Dili*, 816, 4-17.

- Tatcı, M. (2021). *Yûnus Emre Dîvânı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- TDK (2023). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yavuzarslan, P. & Beyaz, E. (2022). Terimbilimi Nedir?. (Ed. Ayşe İlker). *Salgın Terimleri ve Türkçe Bilgi Şöleni*. Ankara: TDK Yayınları.
- Zülfikar, H. (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.